

VLADIMIR HUZZAN
Zavod HAZU Varaždin
hazu-vz@vz.htnet.hr

Primljeno: 13. 09. 2010.
Prihvaćeno: 15. 12. 2010.

O PRIMJERIMA PROJUGOSLAVENSKI ORIJENTIRANE VARAŽDINSKE GRADSKJE UPRAVE PREMA KRALJU ALEKSANDRU I. KARAĐORĐEVIĆU

Na temelju neobjavljenog arhivskog gradiva, novinskih izvještaja i stručne literature autor u članku tumači primjere kojima se projugoslavenski orijentirana varaždinska gradska uprava odnosila prema režimu kralja Aleksandra I. Karađorđevića. Radi dodatnog pojašnjenja teme članak je ilustriran suvremenim fotografijama i plakatima.

Uvod

Namjera je ovoga članka prikazati na koje su sve načine projugoslavenski orijentirani predstavnici varaždinske gradske vlasti javno svjedočili i demonstrirali odanost režimu kralja Aleksandra I. Karađorđevića (1888. – 1934.). Istraživanje je rađeno u Državnom arhivu u Varaždinu i Gradskom muzeju Varaždin gdje je analiziran pisani i tiskani materijal vezan uz temu te postojeća literatura. Treba reći da se literatura koristila za prikaz općeg pregleda događaja radi svrstavanja teme u vrijeme i prostor, dok srž članka do danas nije znanstveno obrađena. Sadržajno gledano, u ovom članku prikazat će se događaji u Varaždinu tijekom tri kraljevska posjeta, zatim proslava jednog njegovog rođendana koji je u cijeloj Jugoslaviji slavljen kao državni blagdan, slijedi prikaz proslave 10. godišnjice vladanja te na kraju događaji koji su uslijedili nakon atentata – komemoracija i podizanje spomenika. Na kraju članka su prilozi s fotografijama opisanih događaja ili plakatima koji ih najavljuju, a nastali su u Varaždinu.

Prvi izvor korišten za ovo istraživanje su novinski članci iz lokalnog tiska. Treba naglasiti kako oni ne mogu biti realni prikaz društvenog stanja s obzirom na to da su izlazili u vrijeme diktature stoga su i sami, da bi uopće mogli izlaziti, morali

podržavati režim. U tom smislu, kritičnosti režima u njima nema. Ipak u njima se mogu naći osnovne informacije u smislu, kada je npr. kralj Aleksandar posjetio Varaždin, s kim se susreo, gdje je sve bio i slično. U takve informacije nema razloga sumnjati stoga su u ovome radu proučene, obrađene i predstavljene javnosti. Drugi važan izvor su zapisnici sjednica Gradskog poglavarstva i ostali dokumenti potekli iz gradske uprave. Oni su također na neki način djelomično pristrani. Naime, u gradskom poglavarstvu ne bi se donijela ni jedna odluka koja bi bila suprotstavljena ili na štetu režimu jer bi sami političari, odnosno gradska uprava, politički i kazneno odgovarali. To ne znači da pojedinci nisu imali vlastito mišljenje koje javno nisu iznosili već eventualno u krugu bliskih prijatelja i obitelji. Na kraju valja spomenuti i spise Kaznene referade u kojima su sudske presude vezane uz sve kaznene prekršaje zabilježene tijekom proučavanog razdoblja.

Aleksandar I. Karađorđević zvan Ujedinitelj (dalje: kralj Aleksandar) stupio je 16. kolovoza 1921. na prijestolje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca naslijedivši oca Petra I. (1844. – 1921.). Nakon što se je politička kriza izazvana nerješavanjem nacionalnog pitanja dodatno zaoštrila ubojstvom hrvatskih zastupnika u Narodnoj skupštini, kralj Aleksandar je 6. siječnja 1929. ukinuo ustav i Narodnu skupštinu te proglasio osobnu diktaturu. Unatoč tome stanje u državi, tada preimenovanoj u Kraljevina Jugoslavija, nije uspio primiriti već je samo ojačao uvjerenje kod političkih predstavnika nesrpskih naroda o nužnosti reorganizacije centralistički i unitaristički uređene države, a ujedno je njegova politika dovela do jačanja radikalne opozicije. Zbog kritičkog stava članica Antante prema uvođenju diktature, kralj Aleksandar je u rujnu 1931. proglasio novi tzv. nametnuti ili oktroirani ustav kojim je Kraljevina Jugoslavija postala ustavna monarhija. Najveća promjena dogodila se u nametnutim shvaćanjima da su do tada Srbi, Hrvati i Slovenci bili jedan narod s tri imena, a od tada jugoslavenski narod. Suprotno nekim očekivanjima, novi ustav je uzrokovao brojna nezadovoljstva dok je okrutnost diktature u Hrvatskoj bila sveprisutna. Za vrijeme posjete gradu Marseilleu, 9. listopada 1934., kralj Aleksandar je ubijen tijekom vožnje automobilom zajedno s francuskim ministrom vanjskih poslova Louisom Barthouom (1862. – 1934.).¹ Smrću kralja Aleksandra politička represija u Jugoslaviji nije prestala već je ojačala. Njegovi istomišljenici obračunavali su se s političkim protivnicima i običnim građanima zastrašivanjem i fizičkim napadima koji su katkad završavali smrću.²

---

¹ Sam atentat na kralja Aleksandra u cijelosti je snimljen na film. Pucnjava se dogodila ispred snimatelja, a tijelo ubijenog vozača zaustavilo je automobil. Radi toga je snimatelj mogao snimiti sve događaje neposredno nakon atentata. Snimke dolaska tijela kralja Aleksandra u Beograd i ispraćaj na odru mogu se vidjeti i u uvodnom djelu filma *Maratonci trče počasni krug* (1982.).

² O kralju Aleksandru i razdoblju njegove vladavine više u: Josip HORVAT, *Politička povijest Hr-*

U Varaždinu su dvadesete i tridesete godine bile politički izrazito zanimljivo doba obilježeno demokratskim izborima, raspuštanjem gradskog zastupstva, nametnutim komesarima i od režima imenovanim gradonačelnicima. U ožujku 1920. održani su prvi izbori za gradsku vlast u novoj državi gdje je većinu osvojila Samostalna demokratska stranka (dalje: SDS) te je za gradskog načelnika izabran Vjenceslav Podgajski. Tri godine kasnije održani su novi izbori za *izborni okrug Županije varaždinske s Međimurjem* gdje su pobijedili kandidati Hrvatske republikanske seljačke stranke. S obzirom da se tada politički život izrazito zaoštrio do točke kada gradska uprava nije mogla normalno raditi, gradom je upravljao komesar Dragutin Perko. U listopadu 1925. održani su novi izbori na kojima je za gradonačelnika izabran Ivan Kovačević iz Hrvatskog izbornog bloka. Ni to nije uspjelo primiriti stanje jer ni jedna stranka u gradskom zastupstvu nije imala većinu te je rad gradske uprave i dalje bio onemogućen. Tako je 1927. ponovno raspušteno gradsko zastupstvo, a za komesara je imenovan Dušan Dragojlović. U srpnju 1928. na zadnjim slobodnim gradskim izborima pobijedio je SDS koji postavlja za gradonačelnika Hinka Krizmana. Nakon uvođenja diktature, neki gradski zastupnici uključujući i gradonačelnika Krizmana, dali su ostavke na svoje dužnosti. Radi toga je za novog načelnika imenovan Viktor Plazzeriano, a 1931. Dragutin Perko. Početkom 1932. banskim rješenjem je novim gradonačelnikom imenovan Stjepan Novaković, a 1936. Vladimir Milković, inače simpatizer radničkog pokreta.³

Kralj u Varaždinu

Nakon stupanja na vlast, kralj Aleksandar tri je puta posjetio Varaždin – 8. lipnja 1924., zatim 29. listopada 1925. i posljednji puta 5. lipnja 1931. koji je detaljnije opisan u knjizi *Kralj i narod*.⁴ U lipnju 1924. kraljevski par prvi je puta posjetio Varaždin i to na poziv Društva kolo jahača i vozača Zrinski radi prisustvovanja utrci. Grad je bio ukrašen hrvatskim barjacima, a na trkalištu prostor oko

---

vatske, II. dio, August Cesarec Zagreb, Zagreb, 1989., Svetozar PRIBIČEVIĆ, *Diktatura kralja Aleksandra*, Zagreb, 1990., Hrvoje MATKOVIĆ, *Suvremena politička povijest Hrvatske*, Zagreb, 1993., Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije* (1918. - 1991.). *Hrvatski pogled*, Zagreb, 1998., Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003. i drugo.

³ *Politički i stranački život Varaždina 1861 – 1941*. Katalog izložbe s kronološkim pregledom važnijih političkih zbivanja, autor teksta kataloga i izložbe Magdalena LONČARIĆ, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 1994., str. 38.-39.

⁴ *Kralj i narod. Trijumfalna putovanja Njegova Veličanstva Kralja po Savskoj banovini 1. VI. – 18. VI. 1931.*, Uredio Petar Mihočević, Zagreb, 1931. Posjet Varaždinu opisan je i u: *Godišnji izvještaj državne realne gimnazije u Varaždinu*, Tisak Stiflerove tiskare u Varaždinu, Varaždin, 1931., str. 21.-22.

kraljevske lože okružili su brojni članovi Građanske čete, Zanatlijsko – pomoćničkog društva, vatrogasaca, Društva varaždinskih žena i Pjevačkog društva Vila. Nakon utrke kraljevski par obišao je grad, gradske vojarne i krenuo prema Trakošćanu i Lepoglavi.⁵ Ovaj posjet je kratko trajao i nije se posebno pripremao od strane gradske uprave. Ipak, prije početka sjednice Gradskog poglavarstva 11. lipnja načelnik V. Podgajski izjavljuje kako "(...) smatra ugodnom dužnošću sl. gradskom zastupstvu saopćiti, da ga je Nj. Vel. Kralj Aleksander prigodom boravka u gradu Varaždinu ovlastio, da u ime Njegovo, kao i Nj. Vel. Kraljice Marije, izruči toplu zahvalu pučanstvu slob. i kr. grada Varaždina na srdačnom dočeku i iskazima lojalnosti. Gradsko zastupstvo saslušalo je ovu Kraljevu poruku ustavši sa sjedala, te kliče "Živio kralj!"⁶ Ipak, na dan kraljeva posjeta, Franju Bombauera, varaždinskog urara i draguljara, napala su trojica pripadnika Organizacije jugoslavenskih nacionalista (dalje: ORJUN-a) na kućnom pragu jer nije stavio državnu zastavu na prozor.⁷ Ovaj događaj potvrđuje kako varaždinski pristalice jugoslavenske ideje nisu prezali ni pred fizičkim obračunom kako bi zaplašili ili ozlijedili političke neistomišljenike.

Drugi posjet kraljevskoga para bio je 29. listopada 1925. kada su dvorskim vlakom stigli u Ormož, u vlaku prespavali i drugo jutro automobilom krenuli preko Čakovca i Varaždina k obitelji Bombelles u lov.⁸ "U dvorac Bombelasa u Oteku (Opeku op. a.) nisu svratili, nego su sa svojom pratnjom, kojoj se pridružio

⁵ "Naš kralj i kraljica u Varaždinu", *Naše Pravice*, 3. srpnja 1924., god. I., br. 1., str. 2. *Naše Pravice, Glasilo hrvatskog neodvisnog građanstva* počele su izlaziti 3. srpnja 1924. godine. Kao urednici izmijenili su se Gustav Beck, Krešimir Filić i Srećko Benko. Vlasnik i izdavač lista bio je Klub hrvatskog neodvisnog građanstva, a tiskan je u varaždinskoj Narodnoj tiskari B. Svobode. List je izlazio do 27. studenoga 1924. do kada su izašla ukupno 22 broja. <http://library.foi.hr/nv/default.aspx?C=46&G=46>, 23. srpnja 2010. Detaljnije o novinama koje su izlazile na području Varaždina vidi u: Magdalena LONČARIĆ, Ernest FIŠER, *Novinstvo Varaždina. Uz 50. obljetnicu izlaženja "Varaždinskih vijesti"*, Varaždin, 1995.

⁶ "Naša komunalna politika. Skupština gradskog zastupstva", *Naše Pravice*, 3. srpnja 1924., god. I., br. 1., str. 3. Isto je potvrđeno i u Zapisnicima gradskog poglavarstva. Državni arhiv u Varaždinu (dalje: DAVŽ), Zapisnici Gradskog poglavarstva (dalje: ZGP) od 11. lipnja 1924.

⁷ "The wild west (divlji zapad)", *Hrvatsko Jedinstvo*, 14. lipnja 1924., god. I., br. 19., str. 2. *Hrvatsko Jedinstvo*, kao *Glasilo Hrvatske zajednice u Varaždinu* počelo je izlaziti u Varaždinu 16. veljače 1924., a tiskan je u Stiflerovoj tiskari. Vlasnik lista bila je Nakladna zadruga d. d. Zagreb, a izdavač Organizacija Hrvatske zajednice u Varaždinu. Do 43. broja urednik je bio dr. Adolf Uršić, a zatim Ilija Kovačević. Krajem 1924. listu je zabranjeno daljnje izlaženje. <http://library.foi.hr/nv/default.aspx?C=30&G=30>, 23. srpnja 2010.

⁸ "Njegova veličanstva kralj i kraljica u okolici Varaždina", *Narodno Jedinstvo*, 5. studenoga 1925., god. IV., br. 25., str. 2. U svibnju 1925. počeo se u Stiflerovoj tiskari tiskati *Narodno Jedinstvo* kao glasilo Hrvatske federalističke stranke. List se isticao po oštrim kritikama državnog režima, no izlaženje mu je zabranjeno 1929. godine. Kao urednici izmijenili su se Adolf Uršić, Higin Dragošić, Franjo Markušić i Ante Magdić. <http://library.foi.hr/nv/default.aspx?C=61&G=1&godina=1925&broj=&stranica=>, 23. srpnja 2010.

i grof Bombelas krenuli odmah u šumu na lov. Lov je trajao od 10 pre podne do 4 sata posle podne. U 12 sati bio je ručak u šumi. Celim putem gde su prolazili Kralj i Kraljica su oduševljeno pozdravljeni od seljaka. (...) Njihova Veličanstva su neobično zadovoljna uspehom lova, koji je veoma obilan. Posle četiri sata Kralj i Kraljica sa pratnjom vratili su se automobilima natrag preko Varaždina i Čakovca u Ormož. Sutra pre podne lov će se nastaviti”.⁹ O tom događaju ostalo je zabilježeno i još jedno sjećanje: “Zelengaj je bio takvo lovište koje je bez problema i kralja zadovoljavalo. Mladi grof Josip je lično svojim automobilom vozikao kralja po svom parku i pokazivao mu rijetke primjerke svojih nasada i ostale blagodati koje su zadivljivale i samog kralja.”¹⁰ Neobično je što je cijeli taj posjet u medijima bio najavljen kao tajni, odnosno da kraljevski par putuje incognito, stoga su izvještaji o njihovom posjetu bili šturi.¹¹ Dapače, Gradsko poglavarstvo o posjetu kraljevskog para nije donijelo nikakvu izjavu niti se za to posebno pripremi.

Treći posjet Varaždinu detaljnije je opisan u spomenutoj knjizi Kralj i narod koja u svrhu državne propagande izrazito pozitivno i gotovo poetski piše o kraljevom putovanju 1931. i kako se navodi - oduševljenom narodu koji ga je dočekao u svakom selu i gradu Savske banovine. Mogući incidenti ili nezadovoljstva nisu spomenuti, no unatoč tome knjiga obiluje korisnim podacima. Projugoslavenski orijentirane Varaždinske Novosti dan prije dolaska kralja na naslovnici opisuju plan njegova kretanja te donose izrazito nadobudni prorežimski komentar: “(...) mi ćemo (...) opravdati mišljenje cijelog Beograda, a i zvaničnih krugova. Ako upitate koji je grad u našoj zemlji najviše zadojen jugoslavenskom idejom — onda na svakom mjestu (...) vam bez razmišljanja odgovara(ju): “Varaždin”. Jeste. Varaždin je to bio, to je sada, to će i ostati.”¹² U svom posljednjem posjetu, kralj Aleksandar stigao je u Varaždin bogato ukrašenom Zagrebačkom

⁹ “Kralj i Kraljica u lovu”, *Pravda*, 31. listopada 1925., god. XXI, br. 298., str. 1.

¹⁰ “Gašparova suza za grofa”, *Varaždinske vijesti*, 21. ožujka 1991., god. XLVII, br. 2409, str. 10.

¹¹ Srpski listovi su o tom posjetu izvještavali: “Noćas u 11 časova Nj. V. Kralj i Kraljica su u pratnji đenerala Hadžića otputovali u lov u okolicu Varaždina gde će se zadržati dva ili tri dana.” “Kralj otputovao u lov”, *Pravda*, 29. listopada 1925., god. XXI, br. 296, str. 1. Informacija o posjeti zabilježena je i sljedeći dan u članku “Kralj i Kraljica u Varaždinu”, *Pravda*, 30. listopada 1925., god. XXI, br. 297, str. 2, te u “Kralj i Kraljica u Zagrebu”, *Vreme*, 30. listopada 1925., br. 1388, str. 3.

¹² “Dolazak Nj. V. Kralja u Varaždin. Dobro nam došao!”, *Varaždinske Novosti*, 4. lipnja 1931., god. II, br. 78., str. 1. Ovaj list s podnaslovom *Nezavisno hrvatsko glasilo* pokrenuo je Bogdan Svoboda i tiskao ga je u svojoj tiskari. List je izlazio u Varaždinu u vrijeme kraljeve diktature od 12. prosinca 1929. do 27. ožujka 1941. godine. Kao režimski list, u njemu se nisu mogle naći informacije koje bi kritički govorile o tadašnjim društveno - političkim zbivanjima tj. koje bi u bilo kojoj mjeri dovele u pitanje kraljev režim. Ipak, u dio podataka ne treba sumnjati, prvenstveno u one koji opisuju svakodnevne javne aktivnosti. Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske (NDH) i nove ustaške diktature, list više nije imao prostora za svoje javno djelovanje te je prestao postojati. <http://library.foi.hr/nv/default.aspx?C=2&G=1&godina=1931&brj=&stranica=, 23. srpnja 2010.>

ulicom gdje ga je kraj današnje Varteksove tvornice dočekaio slavluluk s natpisom "Dobro nam došao Kralju Ujedinitelju!"¹³ a kod kazališta drugi s obostranom porukom: "Aleksandre, Varaždin je Tvoj" i "Živio naš Kralj."¹⁴ Pri dolasku u grad vojna glazba je svirala državnu himnu, gimnazijska mladež držala je špalir, sokoli su postrojani čekali, zvonila su i gradska zvona te pucali počasni topovski plotuni.¹⁵ Jedan od ranije okarakteriziranih poetskih opisa glasi: "Kola voze po samom cvijeću i zelenilu koje pada sa svih strana u znak ljubavi naroda prema Kralju koji mu dolazi u pohode."¹⁶ Gradski načelnik D. Perko u Gradskoj vijećnici svoj pozdravni govor zaključio je "(...) da u ovom historijskom gradu sjeverne državne granice za Vas sva srca biju, koja će srca prestati kucati u ljubavi prema Vašem Veličanstvu kada ohlade na bojnom polju za čast, slavu i veličinu moćne nam Jugoslavije, i za obranu Vašeg Veličanstva i cijele uzvišene dinastije Karagjorgjevića."¹⁷ Naravno i novine su donijele zanimljive propagandne izvještaje. Naime, dok je trajao dug pozdravni govor kralj je "(...) desnom rukom čas ogrlio malu Ljerkicu Novaković, čas nježno primilo njezinu bujnu kovrčastu kosu, dok je ona sva blažena - inače se neda ni pomilovati - očicama kretala lijevo i desno na prisutne, kao da pita: "je li vidite?"¹⁸ Nakon posjete Gradskoj vijećnici, za koju je rekao da je vrlo otmjena, kralj Aleksandar odlazi u muzej Stari grad gdje ga dočekala Građanska četa i tadašnji ravnatelj Krešimir Filić.¹⁹ Posjet Varaždinu završen je odlaskom u smjeru Ivanca, dok ga je kraj bolnice dočekaio slavluluk "Bog Te pratio – skoro nam se vratio."²⁰ Izvještaj u knjizi Kralj i narod završava kako "(...) iza 12 sati napušta Kralj Varaždin, u kome je doživio nezapamćeno

---

¹³ "Dolazak i boravak Njegovog Veličanstva Kralja Aleksandra I. u Varaždinu", *Varaždinske Novosti*, 11. lipnja 1931., god. II., br. 79, str. 1.

¹⁴ *Kralj i narod. Trijumfalna putovanja Njegova Veličanstva Kralja po Savskoj banovini 1. VI. – 18. VI. 1931.*, str. 34. Na stupovima slavluluka pisala su dva datuma – 6. siječnja 1929. i 3. listopada 1929. godine. Prvi je datum uspostave šestosječanske diktature kojom je kralj, kako se navodilo, uklonio sve posrednike između sebe i naroda, a drugi je datum kada je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca preimenovana u Kraljevina Jugoslavija pod geslom "Jedan narod, jedan kralj, jedna država".

¹⁵ O posjetu je pisano i u srpskim medijima: "Nj. V. Kralj u Varaždinu", *Vreme*, 6. lipnja 1931, br. 3385, str. 3, "Utisci sa oduševljenih dočeka Nj. V. Kralja u hrvatskim selima", *Pravda*, 7. lipnja 1931, br. XXVII, br. 157, str. 1.

¹⁶ *Kralj i narod. Trijumfalna putovanja Njegova Veličanstva Kralja po Savskoj banovini 1. VI. – 18. VI. 1931.*, str. 33.

¹⁷ ISTO, str. 34.

¹⁸ "Dolazak i boravak Njegovog Veličanstva Kralja Aleksandra I. u Varaždinu", *Varaždinske Novosti*, 11. lipnja 1931., god. II., br. 79, str. 1.

¹⁹ ISTO, str. 1.

²⁰ ISTO, str. 2.

slavlje, kakovo Varaždin još nikad vidio nije.”²¹ Kao trajnu uspomenu na boravak kralja Aleksandra u Varaždinu, načelnik Perko dao je izraditi po slikaru Ladislavu Kralju spomenicu na pergameni za potpis kralju.²² S obzirom na navedeno, čitatelj može lako uočiti kako su gornji citirani opisi spadali u oblik državne i medijske propagande koja je kralja, a time i vlast, uvijek prikazivala u najboljem svjetlu, no to ipak nije promijenilo činjenicu na koji su način kralja Aleksandra dočekali u gradu.²³ O tom istom dočeku zabilježeno je i drugačije sjećanje: “Ali buržoaske novine, namjesto da pišu o neuspjehu i blamaži režima, raspisale su se o oduševljenom dočeku kralja i zbog toga navodim nekoliko primjera, kakvi su bili u stvarnosti ti oduševljeni dočeci. Kad je Aleksandar Posljednji (tako ga oslovljava autor teksta op. a.) dolazio u Varaždin, morali su po naređenju bana doći iz svakog sela po 2 odbornika u seljačkom odijelu. Došlo je nekoliko tuceta špiuna, policajaca i vojska. Da bi bilo što više svijeta, najurili su svu djecu iz škola i državne službenike, a radnicima iz tvornice Tekstil zaprijetili su se, da moraju doći. No uza sve to nisu mogli sabrati dosta masa. Videći neuspjeh kralj je sa svojim čuvarima odmaglio dalje...”²⁴

Gradska vlast nije samo slavila dolazak kralja u Varaždin već i svaki njegov rođendan 16. prosinca. Tijekom godina taj se oblik proslava u Varaždinu standardizirao, odnosno iz godine u godinu je bio gotovo isti s neznatnim izmjenama. Uglavnom se rođendan slavio vješanjem državnih zastava na gradskim kućama, prigodnim kazališnim programom ili aktivnostima lokalnih društava te službenjem svetih misa u čast kralja i vladajućeg doma u župnoj i pravoslavnoj crkvi te obredima u sinagogi. Proslava iz prosinca 1929., prva nakon proglašenja Kraljevine Jugoslavije, možda na najbolji način opisuje kako je to izgledalo: “Grad Varaždin proslavio je na naročito svečani način rođendan Njegovog Veličanstva Kralja. U utorak, 17. ov. mj. u 6 sati ujutro, navijestio je topovski pucanj ovdašnjeg artiljerijskog puka svečani dan. Sve kuće, bez iznimke, bile su okićene državnim barjacima, a lijep sunčani dan izmamio je već ujutro gradjanstvo na ulice. U pol 10 odslužena je u župnoj crkvi svečana misa, kojoj je prisustvovalo čitavo činovništvo, oficirski kor i predstavnici društava i korporacija. Pred crkvom po-

²¹ *Kralj i narod. Trijumfalna putovanja Njegova Veličanstva Kralja po Savskoj banovini 1. VI. – 18. VI. 1931.*, str. 35.

²² DAVŽ, Skupštinski zapisnici 1931. Zapisnik sjednice 2. lipnja 1931.

²³ Ovdje se još mogu navesti dva primjera u kojima se kralj Aleksandar uključio u lokalne aktivnosti – bio je kum 18. djetetu Martina Zavrtnika iz sela Cargovec na koje je poslao svoje opunomoćenike i čestitao je obljetnicu 36. pješadijskom puku Jelačić. “Njegovo Veličanstvo Kralj Aleksandar kumuje seljačkom djetetu. Narodno slavlje u Vidovcu”, *Varaždinske novosti*, 26. ožujka 1931., br. 68., god. II., str. 1.; “Čestitka Nj. Veličanstva Kralja 36. peš. Puku Jelačića”, *Varaždinske novosti*, 18. rujna 1930., god. I., br. 41, str. 2.

²⁴ “Vidjevši neuspjeh – kralj je odmaglio”, *Varaždinske vijesti*, 19. studenoga 1981., br. 46 (1921.), str. 2.

redana je bila počasna četa domaćeg pešadijskog puka Jelačića i jedna baterija savskog artiljerijskog puka, na čelu s vojnom muzikom te aktivnim i rezervnim oficirima. Na čelu građanskih vlasti ušao je u crkvu g. Stjepan Dubenik, okružni inspektor, a na čelu vojske g. Panta Draškić, brigadni gjenral i komandant savske pešadijske brigade. Odslužena je misa, odnosno blagodarenje u pravoslavnoj crkvi te izraelitskom hramu. U pol 12 o podne održao je okružni inspektor u bivšoj županijskoj zgradi čestitanja. Predvečer bio je čitav Varaždin sav rasvijetljen. I na prozorima najmanje kućice gorjele su svijeće za vrijeme bakljade, koju je predvodila vojna muzika s počasnom četom, zatim jedna četa građanske garde i vatrogasaca te omladina srednjih škola. Svuda, kuda je prolazila povorka, oduševljeno se klicalo Njegovom Veličanstvu Kralju i Jugoslaviji. U velikoj dvorani gradskog kazališta održan je navečer svečani ples, koji je bio vrlo dobro posjećen, a priredio ga je oficirski kor varaždinskog garnizona.²⁵ Krajem 1934. godine uslijedit će ipak značajna promjena. Predsjednik Gradske općine S. Novaković sredinom prosinca obavijestio je Varaždince kako se 16. prosinca više neće slaviti kao državni praznik s obzirom da je kralj Aleksandar umro. U Varaždinu će se na taj dan samo odslužiti svete mise zadušnice, a trgovine i lokali neće raditi do podneva.²⁶

Druga važna obljetnica koja je svečano proslavljena u Varaždinu bila je ona u povodu proslave 10. godišnjice kraljeve vladavine 1931. godine. Gradsko poglavarstvo oglasilo se proglasom u kojem, uz razne patriotske izjave o vjernosti i ljubavi prema kralju Aleksandru i Jugoslaviji, navode opširan dvodnevni program aktivnosti. "Dne 15. o. mj. (kolovoz) svečani ophod gradom s vojnom muzikom i društvenim glazbama (...) Povorka (se) formira sa slijedećim redom: 1. vojna glazba 2. prednji odred vojske 3. državna nadležstva, civilna i vojna 4. samouprava grada 5. kler 6. korporacije 7. ženska društva s redom po ranžiranju redatelj 8. Sokolska župa i Sokolsko društvo s fanfarom 9. građanska uniformirana i naoružana četa 10. dobrovoljni vatrogasni zbor tj. mjesna pjevačka društva 11. prosvjetna i humana društva te članovi pojedinih društava koja nisu korporativno zastupana 12. željezničarska društva sa društvenom glazbom 13. zaključni odred vojske. Tako nanizana povorka krenuti će u 7.30. na Trg Kralja Tomislava. (...) Pred samu vijećnicu postaviti će se nadležstva i gradsko zastupstvo desno od ulaza, dok će s lijeva zauzeti mjesto pjevačka društva. Nakon što se povorka sredila, održat će g. gradski načelnik (Perko) prigodni svečani govor s balkona vijećnice. Nakon dovršenog govora otpjevat će pjevačka druš-

---

²⁵ "Proslava rođendana Nj. Veličanstva Kralja", *Varaždinske Novosti*, 19. prosinca 1929., god. I., br. 2, str. 1.

²⁶ GMV PO 57294.

tva jugoslavensku himnu. Po tom kreće povorka (...) gdje se u dvoru gombaone (vježbaonice) razilazi. Dne 16. o. mj. u 5 sati u jutru budnica s vojnom glazbom i odredom vojske. (...) U 8.30 svečani Tedeum u župnoj crkvi sv. Nikole, u 9 sati u pravoslavnoj crkvi, u 9.30 u sinagogi. U 10 sati otkriće spomen - ploče kod zasađene lipu u gradskom šetalištu zgodom vjenčanja Njegovog Veličanstva Kralja Aleksandra I., a po tom odmah svečani proziv bašte oko Starog grada imenom Njegovog Veličanstva Kralja Aleksandra I. U 11 sati svečana skupština gradskog zastupstva u gradskoj vijećnici u prisuću pozvanih predstavnika vojne i civilne vlasti te društava i korporacija. U 11.30 u gradskoj kazališnoj dvorani prigodna deklamacija Školske mladeži i kratko predavanje o proslavi obljetnice vladanja Njegovog Veličanstva Kralja Aleksandra I. U 4 sata po podne: Pučka zabava sviju društva u gradskoj gombaoni uz svirku vojne glazbe — društvenih muzika te pjesmi pjevačkih društava. (...) da u subotu 15. i 16. o. m. (građanstvo) izvjesi na kućama državne zastave, da ukusno okiti svoje prozore i izloge, a u subotu na večer zgodom ophoda da osvijetle prozore i izloge svijećama ili žaruljama te bengalskom rasvjetom."²⁷ Na kraju ovog poglavlja može se zaključiti kako je projugoslavenski orijentirana gradska uprava poduzimala sve mjere i koristila svaki blagdan ili praznik kako bi naglasila svoju odanost kralju i dinastiji.

Smrt kralja i komemoracija

Prva javna obavijest o smrti kralja Aleksandra u Varaždinu objavljena je vjerojatno dan kasnije plakatom "Jugoslavenski narode!"²⁸ U crnom stiliziranom okviru, objavljena je obavijest kraljevske vlade o smrti "blaženoupokojenog" kralja, njegova politička oporuka te da vlast preuzima njegov sin Petar II. koga će do punoljetnosti mijenjati Kraljevsko namjesničko vijeće.²⁹ Tek tri dana nakon kraljeve smrti vijest će objaviti tada jedine varaždinske novine – Varaždinske Novosti.

U sklopu redovnog izlaženja, Varaždinske Novosti na naslovnici su u crnom stiliziranom okviru izvijestile o smrti kralja. Uredništvo izvještava kako su na vijest o kraljevoj smrti zazvonila sva crkvena zvana u gradu, građani su spontano izvjesili crne zastave, a trgovci u izlozima stavili sliku ili portret ubijenog vladara s crnom trakom. Dan ranije je vojno osoblje varaždinskog garnizona podnijelo prisegu novom kralju Petru II., odnosno Kraljevskom namjesničkom

---

²⁷ "Proslava velikog dana – 16. augusta", *Varaždinske Novosti*, 13. kolovoza 1931., god. II., br. 88, str. 2.

²⁸ GMV PO 57391.

²⁹ ISTO.

vijeću.³⁰ Prisegu vjernosti³¹ položili su i svi državni i gradski činovnici, a u gradskoj vijećnici održana je izvanredna žalosna skupština.³² Na njoj je na prijedlog tadašnjeg predsjednika gradske općine S. Novakovića prihvaćen zaključak u kojem se, prepričan u osnovnim crtama, izražava žalost radi smrti kralja te potvrđuje nepokolebljiva vjernost i odanost novom vladaru i Kraljevini Jugoslaviji.³³ Radi novonastale situacije, u gradu su otkazani svi društveni događaji poput proslave 60. godišnjice postojanja Hrvatskog planinarskog društva na Ravnoj Gori, 50. obljetnica postojanja pravoslavne crkve u Varaždinu, zatim predstava malih umjetnika Lee Deutsch i braće Weiss, otkazana je i glavna sjednica Francuskog kluba pa čak i unaprijed sudski dogovorene ostavinske rasprave, javne dražbe i drugo.³⁴

S obzirom na ograničenost informacija, tek je sljedeći broj *Varaždinskih Novosti* od 18. listopada donio opširniji izvještaj o smrti kralja Aleksandra i novonastaloj političkoj situaciji.³⁵ Na naslovnici ponovno u stiliziranom crnom okviru, uredništvo na dan kraljeva pokopa objavljuje posmrtni govor njemu u čast, a niže i manju biografiju. Cijeli broj ovog lista potpuno afirmativno govori o kralju Aleksandru i nasljedniku Petru II. te Kraljevini Jugoslaviji uopće pozivajući pritom sve građane na poslušnost i poštivanje navodnih posljednjih kraljevih uputa "Čuvajte Jugoslaviju". U Varaždinu je u crkvi sv. Nikole služena sv. misa na kojoj su prisustvovali i predstavnici civilnih i vojnih vlasti te varaždinskih društava. Vjerski obredi održani su u pravoslavnoj crkvi i sinagogi.³⁶ Za 18. listopada, na

³⁰ "Tragična smrt našeg junačkog Kralja Aleksandra I.", *Varaždinske Novosti*, 11. listopada 1934., god. V., br. 254., str. 1.

³¹ Tekst prisege glasi: "Ja (ime i prezime) zaklinjem se jedinim Bogom, da ću Kralju Petru II. i Otadžbini biti vjeran; da ću se u radu pridržavati Ustava i zemaljskih zakona; da ću čuvati državno i narodno jedinstvo; i da ću dužnosti svoga zvanja točno otpravljati; i samoupravne i državne interese savjesno zastupati i braniti. Tako mi Bog pomogao." DAVŽ, GPV – praes. spisi 1933. – 1935., kut. 21, br. 153.

³² Već je 10. listopada ujutro objavljen dopis kojim se svi gradski službenici pozivaju u 11 sati u Gradsku vijećnicu na polaganje prisege novom vladaru. DAVŽ, GPS – praes. spisi 1933.-1935., kut. 21., br. 124.

³³ "Tragična smrt našeg junačkog Kralja Aleksandra I.", *Varaždinske Novosti*, 11. listopada 1934., str. 1.

³⁴ Predstojništvo gradske policije u Varaždinu objavilo je 29. listopada 1934. sljedeću zapovijed: "(...) za vrijeme duboke žalosti povodom smrti Blaženopočivog Viteškog Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja tj. od 26. oktobra do 21. novembra o. g. zabranjeno je održavanje javnih veselja, pjesama i muzike u javnim lokalima i inače kartanje, igranje biljara, tombole, domine i drugih zabavnih igara te održavanje skupština i zborova i javne manifestacije." U potpisu je Vladimir Grbić. "Primarno", *Varaždinske Novosti*, 1. studenoga 1934., god. V., broj 257, str. 5.

³⁵ "Kralj Aleksandar I.", *Varaždinske Novosti*, 18. listopada 1934., god. V., broj 255, str. 1.

³⁶ U varaždinskoj sinagogi 18. listopada održan je svečan esped (spomen) na kralja. DAVŽ, GPV – praes. spisi 1933. –1935., kut. 21, br. 135.

dan pokopa, najavljena je žalosna komemoracija na Trgu kralja Tomislava te su pozivani svi građani na sudjelovanje.³⁷ Dan prije pokopa gradska vijećnica dekorirana je crnim veom, a pred glavni ulaz smješten je improviziran oltar i odar.³⁸ Na tom mjestu se dan kasnije predstavila počasna straža koju su činili Sokoli, članovi Građanske čete, zanatlije, vatrogasci i vojnici. Iza njih stigla su razna varaždinska društva, školarci i građani. Iza svete mise održani su kratki govori, položeno je cvijeće pred oltar, a vojna glazba odsvirala je Bethovenovu Eroicu. Nakon molitve za novog kralja Petra II. trg se polako počeo prazniti. Misa u čast ubijenog kralja odslužena je i u mjestu Bartolovec gdje su na dan kraljeva pokopa jedan sat zvonila crkvena zvona.³⁹ Odlučeno je kako će na sprovodu u Beogradu, u ime grada Varaždina, prisustvovati S. Novaković, August Engelhardt, Hubert Wanderer, Vlodoj Pongračić, Antun Verčko i Mato Samac,⁴⁰ a kako su članovi raznih društava najavili - uz odar će položiti srebrni vijenac u ime svih varaždinskih društava.⁴¹ S obzirom na to da se skoro bližio blagdan Svih Svetih, pjevačko društvo Vijenac prigodno je najavilo izvedbe tužaljki u kraljevu čast na varaždinskom groblju.⁴² Nekoliko dana kasnije, Varaždinske Novosti od 25. listopada ponovno na naslovnici, u crnom stiliziranom okviru, opširnim tekstom opisuju sam kraljev sprovod sve do spuštanja lijesa u grobnicu. U ovome broju, trećem nakon atentata, ima više podataka o događanjima u Varaždinu.⁴³ Saznaje se kako

³⁷ "Narodna žalost u Varaždinu", *Varaždinske Novosti*, 18. listopada 1934., god. V., broj 255, str. 5.; GMV PO 44673.

³⁸ Cijena postavljanja katafalka, kako se navodi odar u pojedinim izvornim dokumentima, iznosila je 2.311 dinara uz napomenu kako za ovaj izdatak u gradskom proračunu nema pokriva te gradsko poglavarstvo predlaže da se taj izdatak virmanom knjiži na kanalizaciju. DAVŽ, Skupštinski zapisnici 1934., Zapisnik sa sjednice gradskog odbora od 26. studenoga 1934., br. 19.514/1934.

³⁹ "Vijesti iz okolice", *Varaždinske Novosti*, 1. studenoga 1934., god. V., broj 257, str. 4.

⁴⁰ DAVŽ, Skupštinski zapisnici 1934., Zapisnik sa sjednice pravno političkog odbora od 23. studenoga 1934., br. 19.516/1934. Ovdje treba dodati kako je tada za sve građane Jugoslavije odobrena 75 posto jeftinija karta za vlak svima koji su htjeli otići u Split na doček broda Dubrovnik, kojim je kraljevo tijelo dovezeno, ili stići na neku od željezničkih stanica kroz koju će prolaziti vlak s kraljevim tijelom, odnosno osobno doći u Beograd na sprovod. DAVŽ, GPV – praes. spisi 1933.-1935., kut. 21, br. 132.

⁴¹ "Narodna žalost u Varaždinu", *Varaždinske Novosti*, 18. listopada 1934., str. 5. Srebrni vijenac, težak oko 1,5 kilograma, naručen je u zagrebačkoj radnji Grisbach i Knaus. Vijenac je imao promjer 50 do 60 centimetara i pozlaćenu traku s tekstom: "Viteškom Kralju Aleksandru I. Ujedinitelju građani grada Varaždina 18 X 1934." Cijena izrade vijenca iznosila je 4.200 dinara. DAVŽ, Spomenik kralju Aleksandru 1934-1939, kut. 44.

⁴² "Domaće vijesti", *Varaždinske Novosti*, 1. studenoga 1934., god. V., broj 257, str. 4.

⁴³ U godišnjem gimnazijskom izvještaju za 1934./1935. prikazane su aktivnosti u kojima su sudjelovali učenici: "10 oktobra objavljena je učenicima strašna vijest da je od ubojničke ruke u Marseilleu poginuo naš uzvišeni besmrtni vladar Aleksandar I. Cijeli je zavod, mladež svih vjeroispovijesti, pošla u katoličku crkvu, da se pomoli za njegovu veliku dušu. Od 10 do 15

je na poticaj Varaždinskog muzealnog društva još 1931. Općina grada Varaždina, a u povodu 10 godina kraljeve vladavine, zatražila dozvolu da se cijeli prostor oko Starog grada nazove "(...) imenom Njegovog Veličanstva Kralja Aleksandra I."⁴⁴ Dvorska kancelarija u Beogradu dala je svoj pristanak, ali sve do listopada 1934. nije se pristupilo uređenju parka. Stoga Muzealno društvo poziva da se s tim projektom čim prije započne.⁴⁵ Također, pozivaju se svi Varaždinci neka svojim doprinosim budu aktivni kako bi budući spomenik kralju Aleksandru u njihovom gradu bio najveći i najbolji u cijeloj Kraljevini Jugoslaviji.⁴⁶

Na kraju ovog poglavlja valja reći kako u zapisima Kaznene referade Sreza Varaždin za 1935. nema podataka o nasilnim zbivanjima u gradu Varaždinu ili okolici koja su mogla biti potaknuta atentatom na kralja Aleksandra. Osim uobičajenih prijestupa (pijančevanje, vika, tuča, prevare i sl.) ili krivičnih djela (ubojstva), tek manji broj se odnosi na one s nacionalnim motivom. Ovdje su izdvojena

---

oktobra nije se mogla držati obuka zbog općeg uzbuđenja i žalosti. 12 oktobra održana je pred zavodskom mladeži komemoracija o velikom našem Kralju, koji je mučeničkom smrću potvrdio svoju ljubav za svoj narod i dragu mu državu Jugoslaviju. Profesor Mimica Stjepan držao je predavanje za više razrede, a profesor Balić Martin za niže razrede. 18 oktobra na dan pokopa Velikoga Kralja pribivala je sva mladež zadušnicama u svojim crkvama, a iza toga komemoraciji, što ju je građanstvo grada Varaždina priredilo na trgu Slobode. (...) 9 novembra na trideseti dan od tragične smrti Njegovog Veličanstva Viteškoga Kralja Ujedinitelja pribivala je mladež svečanom pomenu i zadušnicama. (...) 17 novembra održan je 40-dnevni pomen Viteškom Kralju u pravoslavnoj crkvi, kojemu su prisustvovali nastavnici zavoda i učenici pravoslavne vjeroispovijesti i izaslanici svih učeničkih udruženja. 25 novembra bila je žalobna sjednica Pučkoga sveučilišta (ekstenze ovoga zavoda). Komemoracija je započela Beethovenovim Marche Funebre, koji je na klaviru svirala učenica VIII razreda Dagmar Hartl. Iza toga je direktor Josip Kraiščan govorio o veličini i značaju preminuloga Viteškoga Kralja i prikazao njegova najznačajnija djela za svoj narod u ratu i miru, za slogu Balkana i za mir u cijeloj Evropi. Učenički zbor Svačić otpjevao je Bortnjanskov Blažen muž, učenik VII razreda Rudolf Valdec deklamirao je „Naš mrtvi Kralj“, a Vojtjehovski Mladen izveo je na klaviru uverturu iz Beethovenova Egmonta. Ovoj je priredbi pribivalo preko 200 najuglednijih građana grada Varaždina, tako da nije mogao prisustvovati nijedan učenik. Cijela je priredba bila na lijepoj visini i duboko je impresionirala i potresla sve prisutne. (...) 5 decembra poslije podne pribivali su učenici sa svim nastavnicima tonfilmu: Život i rad Njegovoga Veličanstva Viteškoga Kralja Aleksandra I Ujedinitelja. 7 decembra pribivali su učenici koncertu, što su ga priredili pitomci Zavoda za slijepe u Zagrebu, a koji je velikim dijelom bio posvećen uspomeni našega Velikoga Kralja.“ Godišnji izvještaj za školsku godinu 1934-35, Državna realna gimnazija u Varaždinu, Tisak Svobodine "Narodne tiskare", Varaždin, 1935., str. 25.-26.

⁴⁴ "Akcija varaždinskog muzealnog društva za uređenje parka Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja", *Varaždinske Novosti*, 25. listopada 1934., god. V., broj 256, str. 3.

⁴⁵ "Perivoj Viteškog Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja neka svojom ljepotom i skladnošću svakom pokaže koliko je naš grad volio svoga Velikog narodnog vladara, neka zauvijek Njemu sačuva svoj spomen u našem gradu". ISTO, str. 3. Danas u gradu Varaždinu ne postoji ni jedno javno mjesto imenom vezano uz kralja Aleksandra. (op. a.)

⁴⁶ ISTO, str. 3. Tekstilna industrija Varaždin donirala je 5.000 dinara. DAVŽ, GPV – praes. spisi 1933. -1935., kut. 21, br. 141.

dva primjera i to s određenom vremenskom distancom. U srpnju 1935., dakle 10 mjeseci nakon atentata, Josip Denac iz Marčana i Mirko Pintarić iz Vinice pri povratku s hodočašća iz Marije Bistrice na raspelu su nosili hrvatsku zastavu, a sebe su okitili nacionalnom trobojnicom. Za to su bili osuđeni kaznom zatvora uz obrazloženje da su isticali plemensku hrvatsku zastavu.⁴⁷ Drugi primjer je doček Marijana Dolaskog iz beogradskog zatvora na Božić u Vinici uz hrvatske zastave. Za to su nositelji hrvatskih zastava Ivan Martinko i Jakob Ivačić dobili kazne.⁴⁸

Zbivanja u okolici - srez varaždinski

Koliko su zapravo događaji u gradu i okolici bili spontani, a koliko pod kontrolom države, odnosno gradskih vlasti? Prema dokumentaciji sačuvanoj u DAVŽ-u i GMV-u, vidljivo je kako je gradska vlast, za svaki slučaj, donosila i provodila državne odluke za dostojno obilježavanje državnih praznika ili u zadnjem slučaju - kraljeve smrti. Načelstvo sreza varaždinskog 11. listopada obavještava Općinske uprave Petrijanec, Vinica i Križovljan Cestica neka crkve na njihovom području do dana kraljevog pogreba zvone svakog sata od 6 do 18 sati po pet minuta.⁴⁹ Sreski načelnik u Varaždinu uputio je već 14. listopada obavijest žandarskim postajama na svom području neka uhite sve koji bi širili lažne vijesti o kralju Aleksandru ili o mogućim atentatorima. Naime, u dopisu dalje stoji, kako je kralj imao veliku podršku i ljubav u narodu stoga se vlasti boje kako bi se isti osvetili političkoj ili nacionalnoj skupini koja stoji iza atentata.⁵⁰ Druga obavijest od istoga dana još je dramatičnija. U njoj sreski načelnik upozorava kako je moguća pojava banditske organizacije koja je odlučila ometati svečanosti pogreba kralja Aleksandra i izvršiti atentate na državne djelatnike.⁵¹ U osiguranje reda i mira posebno se uključio i zapovjednik Komande varaždinskog vojnog okružja koji zahtjeva od gradske uprave svakodnevne izvještaje o sigurnosnom stanju u gradu.⁵²

U jednom kasnijem dopisu posebno se upozorava na zaštitu talijanske i mađarske manjine jer da su se pojavile naznake kako bi se mladi htjeli njima osvetiti

---

⁴⁷ DAVŽ, Kotarska oblast/ Sresko načelništvo – Varaždin 1918.-1941., Kaznena referada 1935., br. 1785.

⁴⁸ DAVŽ, Kotarska oblast/ Sresko načelništvo – Varaždin 1918.-1941., Kaznena referada 1935., br. 2993.

⁴⁹ GMV PO 1255.

⁵⁰ GMV PO 1241.

⁵¹ GMV PO 1239.

⁵² DAVŽ, GPV – praes. spisi 1933.-1935., kut. 21, br. 119.

s obzirom da su vlade Italije i Mađarske bile protiv kralja.⁵³ Opširnija obavijest sreskog načelstva dolazi tek 23. listopada.⁵⁴ U tom je dopisu, ocijenjenom kao strogo povjerljivom, navedeno kako sve ranije odredbe o praćenju javnog reda ostaju na snazi, te da su općinski bilježnici dužni dva puta mjesečno podnositi izvještaj o "(...) utiscima u narodu, o političkim prilikama, o druženju istaknutih političkih ličnosti i svemu drugom (...), a u vezi sa atentatom u Marselju."⁵⁵ U sličnom dokumentu od 10. studenoga obavještavaju se Općinske uprave neka sve pojedince koji nisu učestvovali u obilježavanju žalosti stave pod poseban nadzor.⁵⁶ Određeno je i da se napravi ocjena rada svećenika. Naime, razrađena je struktura ocjene rada i žalovanja svećenika za kraljem kao korektno držanje, zatim korektno i patriotsko držanje te nekorektno držanje.⁵⁷

Sljedeća 1935. u Kraljevini Jugoslaviji obilježena je, između ostaloga, političkim izborima. Premda je tada bilo dozvoljeno djelovanje samo dvije političke stranke - Jugoslavenske nacionalne stranke i Jugoslavenske narodne stranke, svi promotivni materijali ostalih političkih grupacija bili su zaplijenjeni.⁵⁸ Zabrana političkog djelovanja provodila se i na javna okupljanja, a žandarske postaje posebno su upozorene: "Komunisti - separatisti i drugi subverzivni elementi (...) iskoristit će izbornu borbu (...) protiv postojećeg stanja i reda u državi i protiv Kraljevske vlade".⁵⁹ S druge strane, navodi se kako je "(...) iz jednog sigurnog izvora Ministarstva unutarnjih poslova" stigla informacija kako politički istomišljenici Vlatka Mačeka "(...) ljudima Jugoslavenske orijentacije i pristalicama državnog i narodnog jedinstva otvoreno prijetu, da će im se paliti kuće i uništavati imovinu."⁶⁰ Dapače, u izvještaju od 23. ožujka 1935. zabilježeno je kako pristalice dr. Mačeka planiraju osnivati petorke koje će maltretirati glasače te da rade na osnivanju tajnih terorističkih organizacija.⁶¹

---

⁵³ GMV PO 1242.

⁵⁴ GMV PO 1229.

⁵⁵ ISTO.

⁵⁶ GMV PO 1231.

⁵⁷ ISTO.

⁵⁸ GMV PO 1238.

⁵⁹ GMV PO 1233.

⁶⁰ GMV PO 1235.

⁶¹ GMV PO 1240.

Kako je Odbor gradio spomenik kralju

Varaždinsko Gradsko poglavarstvo već je 24. listopada 1934. odlučilo podići spomenik kralju Aleksandru.⁶² Radi toga je 26. studenoga osnovan *Odbor za podignuće spomenika Viteškom Kralju Aleksandru I. Ujedinitelju u gradu Varaždinu* (dalje: Odbor) s jedinom namjerom - da kralju Aleksandru podigne spomenik. Predsjednik Odbora bio je tadašnji gradonačelnik S. Novaković, a potpredsjednik Mirko Hikec. No, na početku nije bilo jasno kakav bi to točno spomenik trebao biti. Stoga su članovi Odbora iznosili razne prijedloge. Nikola Pečornik predlagao je izgradnju nemoćnice za oženjene građane, Krešimir Filić uređenje parka oko Starog grada koji već nosi kraljevo ime, a S. Novaković spomenik u obliku statue te izgradnju gradskog sirotišta i obdaništa za djecu. Na kraju je prihvaćen prijedlog S. Novakovića.⁶³ Pečornik je odmah prihvatio ideju za statuu, dok je Filić neko vrijeme oklijevao, ali je na kraju popustio i prihvatio Novakovićev prijedlog.

Od samoga početka bila su tri kandidata za izradu spomenika: Antun Augustinčić (1900. – 1979.), Julije Čikoš – Sesia (1898. – 1978.) i Frano Kršinić (1897. – 1982.). Bez natječaja je odlučeno da će posao pripasti A. Augustinčiću, premda se Čikoš – Sesia bunio radi toga.⁶⁴ Na kraju je ipak Gradsko poglavarstvo preostalim kiparima na neki način izašlo u susret izdavanjem zahvalnica.⁶⁵ Ukupna svota za izradu i postavljanje spomenika, što uključuje honorar A. Augustinčiću, iznosila je 197.360,86 dinara. Raznim sabirnim akcijama prikupljeno je 228.421,36 dinara od čega je višak predan gradskoj štedionici.⁶⁶ Umjetnički prijedlog koji je na kraju prihvaćen prikazuje kralja Aleksandra u uspravnom položaju s kapom i vojnim kaputom koji u desnoj ruci drži spis - ustav. Sama statua izrađena je od bronce i smještena je na postolju obloženom tamnim kastavskim mramorom ukupne visine oko 6,5 metara.

Na dan otkrivanja spomenika u Varaždinu 6. rujna 1935. bilo je posebno svečano. Ulice su pomno očišćene, pročelja zgrada ukrašena te povješane državne zastave. Glavna ceremonija održavala se na Trgu kralja Tomislava gdje se pripremalo otkrivanje spomenika. Bilo je prijedloga da se spomenik otkrije ranije, no

---

⁶² DAVŽ, Spomenik kralju Aleksandru 1934-1939, kut. 44, Gradsko poglavarstvo Varaždin, br. 140 Pov./ 1934.

⁶³ DAVŽ, Spomenik kralju Aleksandru 1934-1939, kut. 44, ZGP od 6. siječnja 1935.

⁶⁴ DAVŽ, Spomenik kralju Aleksandru 1934-1939, kut. 44, Pismo Julija Čikoša – Sesie od 9. siječnja 1935.

⁶⁵ DAVŽ, Spomenik kralju Aleksandru 1934-1939, kut. 44, ZGP od 14. siječnja 1935.

⁶⁶ DAVŽ, Spomenik kralju Aleksandru 1934, kut. 45, Zapisnik sjednice Odbora za podignuće spomenika od 2. listopada 1935.

radovi na njegovom završetku nisu bili gotovi u željenom roku. Zato je odabran prvi sljedeći značajniji datum – 6. rujna odnosno rođendan kralja Petra II. Plan ceremonije bio je sljedeći: služenje sv. mise na Trgu kralja Tomislava, zatim otkrivanje spomenika, pozdravni govor S. Novakovića, polaganje vijenca, sviranje himne, zatim vojna parada te na kraju banket u Grand Hotelu Novak.⁶⁷ Nakon svečanosti otkrivanja spomenika i slavlja uslijedila je revizija. Na sjednici Odbora 2. listopada 1935. izneseni su sljedeći komentari: postament nije dovoljno precizno postavljen i reljefi ne odgovaraju naručenome te se autora moli da ispravi grešku. Reljef na istočnoj strani predstavlja doček kralja Aleksandra pred Starim gradom što ne odgovara činjenici jer je dočekan pred vijećnicom. Zatim, reljef na zapadnoj strani prikazuje prijelaz bana Jelačića preko Drave, ali nedovoljno dobro jer nisu istaknuti likovi serežana i ustanika s dugim kosama, a Jelačićeva kapa ličila je na mađarsku. Treći reljef s prikazom komemoracije u Varaždinu nije uopće predstavljen članovima Odbora i ne bi trebao biti na spomeniku jer je naručen prikaz smrti Krste Frankopana pred Starim gradom. S prednje strane postolja je jednostavan natpis - Aleksandar I. Nezadovoljan konačnim rješenjima, Odbor je zatražio sljedeće izmjene na reljefima: na istočnom se prijelaz Jelačićeve vojske preko Drave mora poboljšati likovima serežana i ustanika s dugim kosama i to u smjeru prema sjeveru (tj. vijećnici), zatim na zapadnom reljefu mora biti prikazano kako kralj Aleksandar pred vijećnicom dobiva dar – kruh i sol iz ruku gradskog načelnika te na kraju na sjevernom koji umjesto prikaza komemoracije mora imati tekst: "Čuvati jedinstvo narodno i cjelinu državnu, to je najviši cilj Moje vladavine, a to mora biti najviši zakon za Mene i svakoga."⁶⁸ Čak je i član odbora Pečornik javno u tisku predbacio gradskom načelniku Novakoviću da je on kriv za taj propust, a on se pak branio kako je netko drugi poslao odobrenje za izradu tih reljefa. Spomenik će poslije biti izmijenjen jer se na kasnijim fotografijama vidi da je postament obložen bijelim ukrasnim kamenom, a s prednje strane je nestao natpis Aleksandar I. U knjizi Enesa Čengića S Krležom iz dana u dan autor tvrdi kako mu je M. Krleža (1893. – 1981.) govorio o razgovoru s A. Augstinčićem o danu kada je spomenik u Varaždinu otkriven. Nakon što je svečano maknuta jugoslavenska zastava sa spomenika, uočeno je da je netko kralju

---

⁶⁷ Na podiju kraj oltara mjesto su zauzeli predstavnici kralja Petra, vlade, banske uprave i drugi odličnici, a kraj njih poredali su se članovi pjevačkog društva sv. Nikole. S obje strane oltara smjestili su se časnici, sokoli, građanska četa, vatrogasci, razna varaždinska društva, predstavnici tvrtki te školska mladež i građanstvo. Kraj samog spomenika postrojena je bila počasna četa 36. pješadijskog puka Jelačić. "Otkriće spomenika kralju Aleksandru I.", *Varaždinske novosti*, 12. rujna 1935., god. VI., br. 302, str. 2.

⁶⁸ DAVŽ, Spomenik kralju Aleksandru 1934, kut. 45, Zapisnik sjednice Odbora za podignuće spomenika od 2. listopada 1935.

na ruku kojom drži ustav navodno zakačio košaru sa smećem. “- To je skandal! Zamislite Vi, okačiti košaru sa smećem (priča Augustinčić Krleži op. a.). - To nije skandal, to je dobro, jer okačiti košaru sa smećem kralju o ruku kojom drži povelju o diktaturi, to je napredan čin, a osim toga, sam spomenik ne vrijedi naročite pažnje. Augustinčić me grdanim riječima ispsovao i više se nismo vidjeli do ratnih dana (završio je Krleža op. a.).”⁶⁹ Taj spomenik kralju Aleksandru na glavnom varaždinskom trgu postojao je sve do 11. travnja 1941. godine. Dan nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske građani Varaždina lancima su srušili kip te do kraja dana na trgu više nije bilo nikakvih obilježja koje bi sugerirale da je na tom mjestu postojao ikakav spomenik. Njegovi ostaci do danas se nisu sačuvali, eventualno ako postoje dijelovi u nečijoj privatnoj kolekciji.

Zaključak

Na temelju istraživanja nedvojbeno je utvrđeno kako je varaždinska projugoslavenska gradska vlast tijekom 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća aktivno radila na zaštiti i promicanju jugoslavenske ideje u gradu i široj okolici. Premda se uz pomoć pristranih medija javnosti prikazivao društveni sistem boljim nego što jest, vjerojatno kako bi se dodatno naglasila odanost gradske uprave režimu, sasvim sigurno je postojao dio Varaždinaca koji je tu vlast istinski podržavao. U tu kategoriju spadaju i varaždinski pripadnici ORJUN-e koji su često i fizičkim obradunima nastojali ukloniti političke protivnike. S druge strane opozicija režimu je postojala, kao i u svakom drugom političkom sustavu, međutim u ovom slučaju radi snažne represije bila je gotovo u potpunosti javno potisnuta. Na temelju toga i iz ranije navedenih razloga, može se zaključiti kako je projugoslavenska režimska politika u Varaždinu tijekom 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća bila izrazito jaka te je opozicijsko djelovanje gušila i držala pod kontrolom sve do društvenih promjena vezanih uz prve godine II. svjetskog rata.

---

⁶⁹ “Krleža o varaždinskom kralju”, *Varaždinske vijesti*, 28. lipnja 1990., br. 2371, god. XLVI, str. 8.

SAŽETAK

O PRIMJERIMA PROJUGOSLAVENSKI ORIJENTIRANE VARAŽDINSKE GRADSKJE UPRAVE PREMA KRALJU ALEKSANDRU I. KARAĐORĐEVIĆU

U ovom članku se na temelju neobjavljenog izvornog arhivskog gradiva u Državnom arhivu Varaždin i Gradskom muzeju Varaždin te novinskih izvještaja i objavljene literature prikazuje odnos varaždinske gradske vlasti prema kralju Aleksandru I. Karađorđeviću u vrijeme tri njegove posjete, zatim proslave njegovog rođendana i 10. godišnjice vladanja te događaja koji su uslijedili nakon atentata – komemoracija i podizanje spomenika.

Ključne riječi: Varaždin, Aleksandar I. Karađorđević, Varaždinske Novosti, Naše Pravice, Hrvatsko jedinstvo, spomenik, 1934., 1935.

SUMMARY

EXAMPELS OF PROJUGOSLAV ORIENTED VARAŽDIN CITY ADMINISTRATION TO THE KING ALEXANDAR I KARAĐORĐEVIĆ

This article is based on unpublished original archival records at the National Archives Varaždin, Municipal Museum Varaždin, newspaper reports and published literature to show relationship of the Varazdin city government to the king Alexandar I Karađorđević during his three visits, celebrating his birthday and 10th anniversary of the reign, and the events that followed the assassination - commemoration and building the monument.

Key words: Varaždin, Aleksandar I Karađorđević, Varaždinske Novosti, Naše Pravice, Hrvatsko jedinstvo, monument, 1934, 1935.

Prilozi:

Fotografija 1. Tri fotografije za vrijeme lova 1925. godine⁷⁰

⁷⁰ Илустровани лист, 15. студенoga 1925., br. 46, str. 1.

Broj 1387/31.

Sugradjani!

Njihova Veličanstva Kralj Jugoslavije Aleksandar I. i Kraljica Marija došli su na radost i veselje sviju Hrvata na dulji boravak u naš bijeli grad Zagreb.

Sigurno je da će na prolazu narednih dana posjetiti naš starodrevni grad Varaždin.

Znam, da će Gradjani Varaždinci kod dočeka ispoljiti dolično svoju vazda iskrenu odanost i ljubav prema junačkom Kralju i Kraljici.

Kako je vrijeme dolaza te pravac puta nepoznat, pa će se saznati tek jedan dva sata prije dolaza Njihovih Veličanstva, to će se dolazak objaviti izvješanjem barjaka na crkvi sv. Vida, Župnoj crkvi i sv. Florijana. Istovremeno će kroz 10 minuta zvoniti po jedno najveće zvono u crkvama.

Na taj znak uljudno molim poštovano gradjanstvo, da izvjesi zastave, uređi i okiti prozore cvijećem i sagovima, da dodje na glavni Trg Kralja Tomislava pred vijećnicu, gdje će se po odredbi grad. redarstva postaviti iza školske djece i redatelja, — gg. trgovce i vlasnike lokala molim, da za vrijeme dočeka zatvore svoje lokale a izloge ukusno okiše slikom Njihovih Veličanstava.

Sva društva i korporacije da dodju pod društvenim barjakom na Trg Kralja Tomislava i da se poredaju po odredbi redarstva.

Da žive Njihova Veličanstva i cijeli Kraljevski Dom!

Gradsko načelstvo

u Varaždinu, dne 26. januara 1931.

Gradski načelnik:

Plazzeriano, v. r.

Tiskara Šišler, Varaždin.

Fotografija 2. Najava mogućeg dolaska kralja i kraljice u Varaždin 1931. godine⁷¹

⁷¹ GMV 57286. Tada kralj nije došao u Varaždin, već u lipnju iste godine.

Fotografija 3. Kralj Aleksandar prilikom posljednje posjete Varaždinu 1931. godine⁷²

⁷² GMV 61553

Broj : 20.184-931

Sugradjani!

**Dana 17 decembra o. g. proslavit će se
rođendan našega Uzvišenog junačkog Vla-
daoca, Njegovog Veličanstva
Kralja Aleksandra I.**

Dijem cijele naše velike Domovine, srca svih Jugoslavena, zadobena žarkim plamenom neodoljive ljubavi i nepokolebive odanosti, okupit će se toga dana oko slavnog prestolja potomka narodne dinastije Karagjorgjevića, da iznesu osjećaje svojih iskrenih želja, praćenih najljepšim nadama za dug, srećan i plodonosan život svog Uzvišenog Vladaoca.

Gradjani Varaždinci!

Da i naš grad proslavi dostojnim načinom ovaj svecani dan, održaje se u oči rođendana I. i 16 o. mj. na veće opkol. društava, korporacija i građanskih gradom sa društvenim muzikama.

Povorka se grupira u gradskoj gornjani 16 o. mj. u 9:45 s poslije podne se kreće Preradovićevom ulicom, Radićevom ulicom prema kolodvoru i na-
trag Aninom, Bolničkom ulicom, Zagrebačkom cestom, Trgom Slobode,
Draškovićevom ulicom, Petrovićevim trgom, Trgom Kralja Tomislava, Ga-
jevom, Trgom Bana Jelačića, Preradovićevom i Kukuljevićevom ulicom na
trg Kralja Tomislava. Pred vijećnicom odsviraju društvene muzike državnu him-
nu, nakon čega je razlaz povorke na trgu.

Za vrijeme povorke smoljiva se građanstvo, da razvije svoje domove, a u ovim ulicama ljudi prelazi poverku da svi prvoce i uloge.

Na kućama umoljiva se izvjesiti državne zastave već na dan 16 o. mj. poslije podne.

Umoljavam građanstvo, da svoje zbirna učila u tom otkodu, da tako sa vidan način dade izražaj svoje osjećaje duboke zahvalnosti za veliko i teško djelo, kojim je naš Uzvišeni Vladao doveo broj naše mlade dčavce u sigurnu laku državno i narodno jačinu.

Neka rodoljubivo građanstvo našega - Kralju i Domovini varda vjernoq građa, kod ove svećane zgođe sjedini svoja srca i osjećaje sa srcima i osjećajima čitavog našeg naroda u svojoj želji i molbi Svećinismu:

**Da Bog živi Njegovo Veličanstvo našeg Uzvišenog
Kralja Aleksandra I Karagjorgjevića i cijeli naš
Vladalački Dom! - Da živi Kraljevina Jugoslavija!**

Gradsko načelstvo

U Varaždinu, dne 15 decembra 1931.

Gradski načelnik:
s. s. Novaković.

„Narodna Tiskara“ B. Štebih, Varaždin

Fotografija 4. Proslava kraljeva rođendana⁷³

⁷³ GMV 57283

Broj: 20751/1933

SUGRADJANI!

U nedelju 17 decembra o. g. savkoliki naš oslobođeni i ujedinjeni narod diljem cijele naše velike Domovine proslaviće rođendan svoga Uzvišenog Vladaoca, Njegovog Veličanstva

Kralja Aleksandra I Karadjordjevića

Taj svečani dan jest veliki praznik cijeloga našega naroda, koji u svome ljubljenom Vladaocu vidi divan primjer mudrog državnika i velikog stvaraoca Jugoslavenske nacije.

Toga dana neka iskrene i pobožne molitve vjernika i podanika ispred žrtvenika sviju vjeroispovjesti dadu najjači izražaj osjećaju zahvalnog naroda prema svome Narodnom Kralju, koji svoj narod i državu vodi velikim koracima na putu napretka, blagostanja te bratske ljubavi i saradnje sa svima narodima.

Gradjani Varaždinci!

Znam da će rodoljubivo gradjanstvo našega - Kralju i domovini vazda vjernoga grada - sa radošću i spontanim osjećajem proslaviti ovaj radostan narodni praznik te okitivši svoje domove državnim zastavama - prisustvovati svečanim molitvama za Našega Kralja i Vladajući Dom, koje će se održati u nedelju u 10 sati istovremeno u gradskoj župnoj crkvi, pravoslavnoj crkvi i izraelitičkom hramu, da tako sjedinimo naša srca i osjećaje sa srcima i osjećajima cijeloga našega naroda u toploj molitvi Svevišnjemu.

Da Bog živi Njegovo Veličanstvo našega uzvišenog Vladara Aleksandra I i čitav Kraljevski Dom!
Da živi naša velika Domovina Jugoslavija!

Gradsko načelstvo

U Varaždinu, dne 12 decembra 1933.

V. d. gradonačelnika:
Novaković v. r.

Tiskara "Glasnik" - Vikić, Srijem, Varaždin

Fotografija 5. Proslava kraljeva rođendana⁷⁴

⁷⁴ GMV 57293

Fotografija 7. Doček u Vidovcu⁷⁶

⁷⁶ Fotografija u vlasništvu obitelji Smerke.

Danas Službene novine objavile su ova proklamaciju Kr. vlade:

JUGOSLAVENSKI NARODE!

Nas Veliki Kralj ALEKSANDAR PRVI pao je kao žrtva muckoga atentata 9. oktobra 1934. u 4 sata poslije podne u Marseille-u.

Svojom krvlju Kralj-Mučenik zapečatio je djelo mira radi koga je i krenuo na put u savezničku Francusku.

Na prijesto Kraljevine Jugoslavije prema članu 36. Ustava stupio je Njegov Prvorodjeni sin Njegov Veličanstvo Kralj PETAR II.

Kraljevska Vlada, vojska i mornarica položili su zakletvu vjernosti Njegovom Veličanstvu Kralju PETRU II.

Vlada Kraljevine Jugoslavije vršeci privremeno kraljevsku vlast na osnovu člana 45. Ustava sazvala je Narodno Predstavništvo u zajedničko zasjedanje za 11. oktobra 1934. radi polaganja zakletve u smislu člana 59. i 42. Ustava.

Posljednjim svojim riječima, koje je jedino stigao da izgovori umirući blazenoupokojeni Kralj u svojem neizmernom rodoljublju ostavio je narodu amanet: „Čuvajte Jugoslaviju!“.

Kraljevska Vlada poziva cjelokupni jugoslovenski narod, da ovaj sveti amanet ispuni vjerno i dostojanstveno.

Deveti oktobra 1934. godine u Beogradu.

Presjednik ministarskog savjeta Nikola T. Uzunović. Ministar poljoprivrede i zastupnik ministra inostranih poslova Dr. Dragutin S. Kojić. Ministar prosvjete Dr. I. Šumenković. Ministar pravde Božo F. Maksimović. Ministar fizičkog vaspitanja naroda Dr. B. G. Anđelić. Ministar trgovine i industrije Juraj Demetrović. Ministar finansija Dr. Mil. Gjozjević. Ministar gradjevinarstva Dr. S. Škulić. Ministar unutrašnjih poslova Živ. A. Lazić. Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Dr. Fran. Novak. Ministar vojske i mornarice armijski general Milov. Ž. Milovanović. Ministar sumarstva i rudnika Dr. M. Ulmanský. Ministar saobraćaja Ogrjen Kuzmanović.

Radjeno u Kr. Dvoru na Dedinju 9. X. 1934. u 20 časova:

Na poziv Njegovog Kr. Visočanstva Kneza Pavla došli su u Dvor predsjednik Ministarskog savjeta g. Nikola T. Uzunović, upravnik grada Beograda g. Manojlo L. Lazarević, komandant Kr. garde g. Petar R. Živković, a prisutan je i Prvi Adjutant Njegovog Vel. Kralja Divizijski Gjenral Milan Jecmenić.

Njegovu Kraljevsko Visočanstvo Knez Pavle saopštio je prisutnima, da je od strane Ministra inostranih poslova g. Boska Jevtića i Marsala Dvora g. Aleksandra Dimitrijevića iz Marselja primio telegrafski izvještaj o izvršenom atentatu na Njegovu Veličanstvo Kralja Aleksandra I. i da je Njegovu Veličanstvo Kralj poginuo.

Iza ovog saopštenja Njegovu Kraljevsko Visočanstvo Knez Pavle predao je Predsjedniku Ministarskog Savjeta g. Uzunoviću u prisustvu napred imenovanih jednu kuvertu sa napisom: „Ovo je svojeručni akt, koji sam napisao na osnovu čl. 42. Ustava Kraljevine Jugoslavije od 3. septembra 1931. godine.“

Aleksandar

Gospodinu Ministru Predsjedniku

A.

Ova je kuverta zatvorena i zapečaćena sa dva pečata od crvenog voska na kojem je utisnut grb Kraljevoga Doma.

Predsjednik Ministarskog Savjeta g. Nikola Uzunović u prisustvu Njegovog Kralja, Visočanstva Kneza Pavla i napred imenovanih prisutnih otvorio je pomenuti kuvert i u njemu našao na jednom plavome tabaku koncept artije jedan akt, koji je pisan svojeručno od strane Njegovog Veličanstva Kralja Aleksandra I. i koji glasi:

„Radjeno 5. januara 1934. god. na Bledu.

Po slobodnoj volji i Svome najboljem uvjerenju da ovime služim najbolje interesima moje mile Otadžbine, Kraljevine Jugoslavije, moga dragoga naroda kao i moga Kraljevskoga Doma

Ja, na osnovu člana 42. Ustava Kraljevine Jugoslavije, određujem, da za slučaj, da Naslednik prestolja iz uzroka nabrajanih u članu 41. Ustava ne može da vrši Kraljevsku vlast, namesničku vlast vrši:

- 1. Njegovu Kraljevsko Visočanstvo Knez Pavle Karadorđević.**
- 2. Dr. Radenko Stanković, senator i Ministar prosvete,**
- 3. Dr. Iv. N. Perović, Ban savske banovine.**

I kao zamenika za Kneza Pavla određujem armijskog gjenerala Vojislava Tomića, komandanta Beograda.

Kao zamenika za Dr. Radenka Stankovića određujem: Jovu Banjanina, senatora.

Kao zamenika za Dr. Perovića određujem Dr. Zeča, senatora.

Ovaj akt napisao sam i polupisao svojeručno u dva originalna primka od kojih će jedan čuvati Njazično Veličanstvo Kraljevo, a drugi Predsjednik Ministarskog Savjeta. Ova dva primka ovog akta kuvertovana su i zapečaćena sa mojim pečatom.

ALEKSANDAR
Aleksandar Karadorđević Kralj Jugoslavije.”

Ovomu protokolu prilaze se napred citirani akt od 5. I. 1934. godine sa Bleda.

Pročitani smo i overavamo:

PAVLE k. r.

Prezidant Kraljevine Jugoslavije Nikola T. Uzunović	Upravnik grada Beograda Manojlo Lazarević	Komandant Kraljeve Garde Armijski Gjenral Petar R. Živković	Prvi Adjutant Njegovog Vel. Kralja Divizijski Gjenral Milan Jecmenić
---	---	--	--

iz Kabineta Predsjednika Ministarskog Savjeta Br. 220 od 9. oktobra 1934.

Fotografija 8. Obavijest o smrti⁷⁷

⁷⁷ GMV 57391

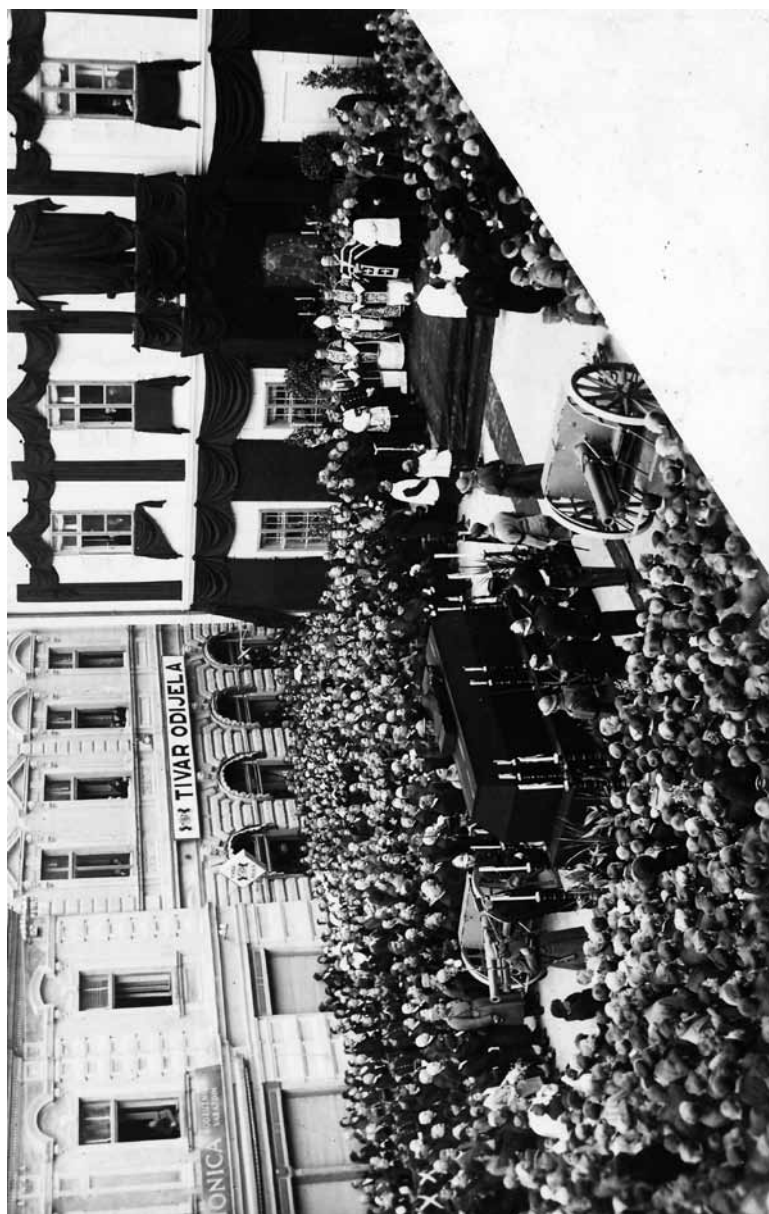

Fotografija 9. Poziv na komemoraciju⁷⁸

Fotografija 10. Obavijest da kraljev rođendan više nije praznik⁷⁹

⁷⁹ GMV 57294

Fotografija 11. Komemoracija na Trgu kralja Tomislava⁸⁰

⁸⁰ Zvonko Pintar, osobna kolekcija.

Fotografija 12. Trenutak nakon otkrivanja spomenika kralju Aleksandru (tamni ukrasni kamen)⁸¹

⁸¹ GMV 61552. Iz albuma fotografija o otkrivanju spomenika kralju Aleksandru u Varaždinu.

Fotografije 13, 14. i 15.⁸²

⁸² ISTO. Fotografije prikazuju reljefe na spomeniku prije izmjene. Prvi prikazuje bana Josipa Jelačića i serežane pri prelasku Drave, drugi doček kralja Aleksandra pred Starim gradom, a treći komemoraciju na Trgu kralja Tomislava. Tijekom istraživanja nije pronađen točan podatak kada je došlo do izmjene postolja ili nekih drugih dijelova spomenika.

Fotografija 16. Razglednica Varaždina s motivom spomenika kralju Aleksandru⁸³

⁸³ Zvonko Pintar, osobna kolekcija.

Fotografija 17. Trenutak prije rušenja spomenika lancem (bijeli ukrasni kamen)⁸⁴

⁸⁴ GMV, fototeka 1078.